

להסוות בעיות ולא להסתיר ליקויים וספקות. בכל תחום אחר של המדע פטור חוקר מלהתהלל בכוונות כה צנועות ושקטות; שם נשמעים הדברים כמובנים-ממילא, והציבור מקבלם כך. קורא פרק באסטרונומיה לא יאמר שהוא מאוכזב ולא יבז למדע, בשעה שיראו לו את הגבול, אשר מעבר לו ידיעותינו על היקום לוטות בערפל. רק בפסיכולוגיה אין הדבר כך; כאן באה לידי גילוי גמור העובדה, שאין מערכת האדם תואמת את המחקר המדעי. דומה, שהדבר שהאנשים דורשים מן הפסיכולוגיה הוא לא התקדמות בתחומי הדעת, אלא סיפוקים ממין אחר, כך שמתרעמים עליה מחמת כל בעיה שלא נמצא לה פתרון ומחמת כל ספק שהיא מודה בו.

מי שמדע חיי-הנפש קרוב ללבו חייב להשלים גם עם עול זה.

וינה, קיץ 1932

פרויד

ההרצאה העשרים ותשע

רוויזיה של תורת-החלומות

גבירותי ורבותי! לאחר הפסקה של יותר מחמש-עשרה שנים כינסתיכם שוב כדי לעיין יחד אתכם בחידושים, ואולי גם בתיקונים, שהזמן שחלף הביא לפסיכואנליזה, וכיוון שכך, נראה לי מכמה בחינות, שעלינו לתת קודם כל את דעתנו על מצב-הדברים בתורת-החלומות. לתורה זו נתייחד מקום לעצמו בהיסטוריה של הפסיכואנליזה — היא מציינת בה נקודת-מפנה. הפסיכואנליזה, שהיתה קודם לכן בגדר שיטה לטיפול בחולי-נפש, נעשתה עם צעדה את הצעד הזה לפסיכולוגיה-של-הנבכים. מאז מוסיפה גם תורת-החלומות להיות חלקו האפייני והמיוחד ביותר של המדע הצעיר, תחום שאין לו אח ודוגמה בשאר תחומי דעתנו, כמין ארץ חדשה שנגאלה ממחוזות האמונה העממית והמיסטיקה, הזרות שבסברות שהיא נתחייבה לתת להן מהלכים גרמה, שהיא מילאה תפקיד דומה לסיסמת-היכר, ודרך השימוש בסיסמה הוא שהכריע, מי עשוי היה ללכת אחרי הפסיכואנליזה, ולמי היתה בבחינת הספר החתום לעולם. לי עצמי היתה תורת-החלומות כעוגן-הצלה בזמנים הקשים, כאשר מצבים סתומים של נאורוזות היו גורמים לי, שמחמת מיעוט נסיוני הייתי עומד נבוך ואובד עצות. כאשר היו מתעוררים בי ספקות בנכונותן של ידיעותי הרפופות, היתה מתחדשת אמונתי, שאכן הולך אני בדרך הנכונה, בכל

פעם שעלה בידי לפרש כהלכה חלום מבולבל ולגלות בו תהליך-נפש סביר. לכן יש לנו משום ענין מיוחד להתחקות, דווקא לפי דוגמת תורת-החלומות, מצד אחד, על קורותיה של הפסיכואנליזה בתקופה שחלפה מאז, ומצד אחר ללמוד, במה התקדמה מבחינת ההבנה וההערכה הנודעות לה מן העולם. אומר לכם מראש: צפויה לכם אכזבה משתי הבחינות כאחת.

הבה נציין לשנתונים של (ärztliche) Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, כתב-העת שמאז 1913 נתפרסמו בו החיבורים החשובים בתחום עבודתנו. בכרכים קודמים תמצאו מדור קבוע "על פשר-החלומות", ובו חידושים רבי-משקל בשאלות שונות של תורת-החלומות. אבל ככל שתתקדמו עם שנתוני כתב-העת, כן ייעשו חידושים אלה נדירים יותר, עד שהמדור סופו שהוא געלם לגמרי. דומה, שאנאליטיקאים שוב אין להם מה להוסיף בענין החלומות, כאילו תמה ונשלמה תורת-החלומות. אבל אם תשאלו, באיזו מידה נתקבל פשר-החלומות על דעת אנשים שמחוץ, על דעתם של הפסיכיאטרים והפסיכותראפאוטים המרובים, מן המחממים את קדרת תבשילים על אשנו (ושאינם מחזיקים לנו, אגב, טובה מרובה על מידת הכנסת-אורחים שאנו נוהגים בהם), או על דעת האנשים הקרויים משכילים והמורגלים לאמץ לעצמם מימצאים בולטים של המדע, על דעת הסופרים ועל דעת הציבור בכללו — אם תשאלו זאת, לא אוכל להשיב תשובה מספקת ביותר. נוסחאות אחדות נתרווחו מאוד, ובכללן נוסחאות שמעולם לא היו שלנו, כדוגמת התיזה, שלפיה כל החלומות טיבם מיני, אבל דווקא דברים חשובים באמת — כמו ההבדלה היסודית בין תכנם הגלוי של החלומות לבין מחשבות-החלום החבויות, או הכרת התיזה, כי אין חלומות-חרדה סותרים את תפקידו של חלום כמילוי-משאלה, או אי-אפשרות פתירתו של חלום בלי ידיעת האסוציאציות של החולם, או הענין החשוב ביותר, כי מהותו של החלום הוא תהליך עבודת-החלום — דומה, כי כל אלה עודם זרים כיום לתודעת הרבים בערך כפי שהיו לפני שלושים שנה. רשאי אני לומר כך, שכן קיבלתי במרוצת החקוטה הזאת מכתבים ללא-ספור, שכותביהם מרצים לפני את חלומותיהם ומבקשים את פתירתם, או שואלים שאלות על טיבו של החלום אגב ציון, שקראו את "פשר החלומות" שלי, ואף-על-פי-כן רואה אני מהל משטט היוצא מתחת ידם, כי אין להם מושג בתורת-החלומות שלנו. אבל אל ירתיענו דבר זה מלסכם פעם נוספת את הידוע לנו על החלום, אזכירכם, כי בפעם האחרונה הקדשנו סדרה שלמה של הרצאות בשביל להנחיר את הדרך שהגענו בה לכלל הבנת התופעה הנפשית הזאת, שקודם לכן לא היה לה הסבר.

אם בא אפוא אדם, דרך משל פאצינט העומד לאנאליזה, ומספר לנו חלום שהלם, הרי שאנו מניחים, כי בדרך זו הוא מביא לידיעתנו אחת האינפורמציות שהתחייב לספקן בעצם העובדה שניגש לטיפול האנאליטי. אמנם, הודעה זו אנו מקבלים באמצעים לא-נאותים, שכן כשלעצמו אין החלום בבחינת גילוי-דעת סוציאלי — אין הוא אמצעי של תקשורת. אף אין אנו מבינים, מה ביקש החולם לומר לנו, ודבר זה הוא בעצמו אינו מטיב לדעתו מאתנו. אבל אנו חייבים להחליט חישימהר. ייתכן, שהדין עם הרופאים שאינם אנאליטיקאים המבטיחים אותנו, כי החלום הוא סימן ששנתו של החולם מופרעת, כי לא כל חלקי מוחו נחו בשיעור שווה, כי מקומות נפרדים במוחו ניסו, בהשפעת גירויים לא-ידועים, להוסיף ולפעול, ולא יכלו לעשות זאת אלא בצורה בלתי-מושלמת מאוד. ואם כך הדבר, ניטיב לעשות אם לא נוסיף להטריד את עצמנו בפרי ההפרעה הלילית בטולת הערך הנפשי. כי מה נצפה מחקירת הדבר בשביל שתצמח ממנה תועלת לתכליתנו? או שמא... אבל הרי ברור, שהחלטנו מראש לנהוג בדרך אחרת. יצאנו מן ההנחה — אנו מודים, כי זו הנחה שרירותית למדי — מן הפוסטולאט, כי גם חלום בלתי-מובן זה דינו דין פעולה נפשית מלאה משמעות, ערך ותחולה, ויש לאל ידנו להשתמש בו באנאליזה כככל אינפורמציה אחרת. רק תוצאות נסיונו עשויות ללמדנו, אם הדין עמנו. ברור, שאם יעלה בידנו לפרש את החלום כדי גילוי בר-ערך ממין זה, יפתח לפנינו פתח ללמוד דבר-מה חדש ולקבל אינפורמציה כזאת, שלואל החלום לא היינו מקבלים אותה.

אלא שעתה נערמים לנגד עינינו הקשיים שבתפקידנו והתעלמות שב- נושא. היאך רואים אנו את החלום מתגלגל לנו ונעשה להודעה תקינה כזאת? והיאך נסביר את העובדה, שקצת מן הדברים ששמענו מפי הפא- ציינט לבשו צורה, שאינה מובנה לא לו ולא לנו?

אתם רואים, גבירותי ורבותי, שהפעם אני הולך לא בדרך התיאור הגנטי, אלא התיאור הדוגמטי. הצעד הראשון שעלינו לעשות הוא לקבוע את עמדתנו החדשה לבעיית החלומות על-ידי שנטבע שני מושגים, שני שמות חדשים. הדבר שקראנו לו חלום נתארו עתה כנוסח של החלום, או החלום הגלוי, והדבר שאנו מחפשים, שהוא שכפי שאנו משערים הוא כמו מוסתר מאחורי החלום, לדבר זה נקרא שם מחשבות-החלום החבויות. אוי יכולים אנו לבסח כך את שני התפקידים שלפנינו: עלינו לחשוף את החלום החבוי שמאחורי החלום הגלוי, ולהסביר, היאך בהפך, בחיי נפשו של החולם, החלום החבוי ונעשה לחלום הגלוי. החלק הראשון הוא מטלה מעשית, היא פתירת החלום, ולמענה דרושה טכניקה; החלק השני הוא תפקיד תיאורטי, וענינו לפרש את עבודת-

החלום המשווערת, ואין הוא יכול לצאת מגדר תיאוריה. ואת שני הדברים כאחד, את הטכניקה של פשר-החלום ואת התיאוריה של עבודת- החלום, חובה עלינו ליצור מחדש.

אבל איזהו החלק, שעלינו להתחיל בו? סבורני, שנתחיל בטכניקה של פשר-החלום; היא תצא מוחשית יותר והרושם שתעשה בכך יהיה בהיר יותר.

הנה כי כן הגיד לנו הפאצינט חלום, ועלינו לפרשו. הקשבנו לו בשקט בלא להטריד את כוח-החשיבה שלנו. מה עושים אנו עתה? אנו גומרים אומר לשים לב מעט ככל האפשר למה ששמענו, לחלום הגלוי. מובן מאלינו, כי חלום גלוי זה חושף כל מיני תכונות, שאין אנו יכולים להת- יחס אליהן בשוויון-נפש גמור. החלום אפשר שהוא מגובש, עשוי יפה כדוגמת חיבור ספרותי, והוא יכול גם להיות מבולבל ובלתי-מובן, כמעט כהזיית-טירוף; עשוי הוא להיות כולל יסודות אפסורדיים, או חידודים ומסקנות שנונות-כביכול; יכול הוא להיראות לחולם ברור וחותך, או עכור ומטושטש; התמונות שבו אפשר להן להתגלות בעצמת-חושם שלמה של התפיסות, והן עלולות גם להיות עטויות-צללים בדומה לערפל אביב. באותו החלום עצמו יכולות לבוא לידי גילוי התכונות השונות ביותר, והן פזורות על פני חלקים שונים שלו. ואחרון-אחרון, אפשר שהחלום טבוע בצביון רגשי שאינו מעלה ואינו מוריד, או שעשויות להיצמד לו רגשות עזים ביותר, אם של שמחה ואם של צער. לא, אל לכם להגיה, כי אנו מזלזלים בהתגוננות אינסופית זו של החלום הגלוי. עוד נחזור לענין זה ונגלה בו דברים מרובים שנוכל להשתמש בהם לצרכי הפתירה — אבל לפי שעה נתעלם מכל אלה ונלך בדרך הראשית המוליכה לפשר- החלום. משמע, אנו דורשים מן החולם שישתחרר מן הרושם שעשה בו החלום הגלוי, יטה את דעתו משלמותו של החלום ויתננה לחלקים נפרדים מתכנו, ובוה אחר זה יאמר לנו כל דבר שינצנץ במחשבתו ביחס לכל חלק מן החלקים האלה — מה האסוציאציות העולות בו בשעה שהוא מכרכו את קשבו על כל אחד מהם בנפרד?

והרי מפליאה הטכניקה הזאת! ודאי אין זו הדרך השכיחה לאדם לנהוג בהודעה או גילוי-דעת שלו. אתם ודאי גם מנחשים, כי נוהל זה נשען על הנחות, שעדיין לא פירשנו אותן. אבל הבה נתקדם. מה סדר-הדברים, שבו אנו מבקשים מן הפאצינט להעלות לפנינו את חלקי חלום? פתוחות לפנינו אפשרויות שונות. אנו יכולים ללכת, בפשיטות, לפי הסדר הכרו- נולוגי, שבו הופיעו חלקי החלום כפי שהגידם לנו חולמם. אפשר לומר על שיטה זו, כי היא המחמירה ביותר, כי זו השיטה הקלאסית. אבל כן יכולים אנו להדריך את החולם להעלות לפנינו תחילה את שיי-

היום שבחלומי; כי על כן למדנו מן הנסיון, שכמעט כל חלום כולל שאריות של זכרון או רמו למאורע כלשהו, ותכופות למאורעות אחדים, מן היום שקדם לחלום, ואם אנו הולכים בעקבי זיקות אלה, מוצאים אנו לפעמים בבת-ראש את המעבר מעולם-החלום, שלכאורה הוא מרוחק מאוד, אל חייו הממשיים של הפאצינט. יכולים אנו גם לומר לו להתחיל באותם היסודות מתוכן חלומי, שמשום בהירותם המיוחדת ועצמתם החושית מת-עוררת עליהם דעתו ביותר. שכן ידוע לנו, כי באֵלה יקל על החולם ביותר להעלות את האסוציאציות. ואחת היא, איזו דרך מדרכים אלה אנו נוקטים בשביל להתקרב לאסוציאציות המבוקשות.

וכך קיבלנו בידנו אסוציאציות אלה. הן מספקות לנו דברים ממינים שונים ביותר: זכרונות מיום אתמול, הוא יום-החלום, ומזמנים שחלפו מכבר, הרהורים, ויכוחים ובהם טעמים בעד ונגד, דברי וידוי, דברי חקירה. קצתם שוטפים מפי הפאצינט בזה אחר זה, ויש מהם שהוא נעצר מעט מלגלותם. רוב הדברים אפשר להכיר בהם זיקה ברורה לאחד מיסודות החלום; ואין פלא בכך, שהרי נבעו הדברים מיסודות אלה. אבל פעמים יש שהפאצינט מקדים להם הודעה כעין זאת: דבר זה, נדמה לי, אין לו ולא כלום עם החלום, אבל אני מספר זאת, משום שדבר זה ניצנץ במחשבותי.

בהקשיבך לשפע זה של נצנוצי-מחשבה שם אתה עדי-מהרה לב, שלא נקודות-המוצא בלבד הן המשותף להם ולתכנו של החלום. זורעים הם אור מפתיע על כל החלקים של החלום, ממלאים פרצות ביניהם ומקרבים לשכל את צירופיהם המשונים. לסוף אנוס אתה לראות בבירות את היחס שיש ליסודות אלה אל תכנו של החלום. החלום יוצא כתמצית לקוטה מן האסוציאציות, אמנם עשויה לפי כללים שעדיין לא עמדנו על כבשונם; דומים יסודות החלום לנציגים שעלו בדרך של בחירה מתוך המון-אדם. אין כל ספק, כי בטכניקה שלנו ניתן בידנו דבר-מה שהחלום הוא תחליף לו ושבו שקוע ערכו הנפשי של החלום, אלא ששוב אין בו מן התכונות המתמיהות שבו, מזרותו ומעמימותו.

עם זאת אֵל לנו להיתפס לשיבוש-הבנה. האסוציאציות לחלום, עדיין אין הן מחשבות-החלום החבויות. מחשבות אלו כלולות באסוציאציות כבתוך אמ-בורית — אך עדיין אינן כלולות בהן עדי-תום. מצד אחד גותנות לנו האסוציאציות הרבה יותר מן הדרוש לנו לניסוחן של מחשבות-החלום החבויות, היינו את כל המסקנות, המעברים והקישורים, שהאינטלקט של הפאצינט נאלץ היה ליצור בדרך התקרבותו אל מחשבות-החלום. מצד אחר נעצרת לפעמים קרובות אסוציאציה סמוך מאוד לפני הגיעה למחשבות-החלום האמיתיות; היא אך קרבה אליהן ולא נגעה בהן אלא

ברמיזות. בנקודה זו מתערבים אנו בעצמנו, משלימים את המרומז, מסיקים מסקנות בטוחות, אומרים במפורש דברים שהפאצינט לא נגע בהם באסוציאציות שלו אלא ברפיפות. מראית הדבר היא, שהורינו כביכול היתר לעצמנו לעשות, כשיעור שניגנתנו ושרירות-לבנו, בחומר שהחולם העמיד לרשותנו כאדם העושה בתוך שלו — כאילו השתמשנו בחומר לרעה בשביל להכניס לתוך מה ששמענו מפי החולם מה שאינו ניתן להתדרש מתוכו. גם לא קל להוכיח בתיאור מופשט, כי אכן רשאים אנו ללכת בדרך שהלכנו. אבל אין אתם צריכים אלא לעשות בעצמכם אנאליזה של חלום, או להתעמק בדוגמה טובה לקוחה מספרותנו, ותווכחו לדעת, כמה משכנע התהליך, שבו מתקיימת עבודת-פתירה כזאת.

בבואנו לפרש חלומות תלויים אנו, בדרך כלל וקודם כל, באסוציאציות של החולם, ואף-על-פי-כן נוקטים אנו עמדה בלתי-תלויה למדי לגבי יסודות מסויימים של תוכן החלום, ואנו חייבים לנהוג כך משום שבהם נכשלות ברגיל האסוציאציות. כבר בשלב מוקדם שמנו לב, כי כך הדבר תמיד באותם היסודות עצמם; מספרם אינו גדול, ומתוך נסיון שנצטבר בידנו למדנו, שצריך לראות יסודות אלה ולפרשם כסמלים לדברים אחרים. לעומת יסודות-החלום האחרים אנו רשאים ליחס להם פשר קבוע ועומד, אם כי לא-ודווקא חד-משמעי — יסודות שהיקפם מוגדר מכוחם של כללים מיוחדים ולא-נודעים לנו. אנו יודעים לתרגם סמלים אלה, אך החולם אינו מסוגל לעשות זאת, אף-על-פי שהוא בעצמו העלה אותם; לכן ייתכן, שמשמעו של חלום מתנהר לנו מיד עם שמענו את תוכן החלום, אפילו עוד לפני שעשינו כל מאמץ לפרשו, בשעה שעודנו חידה בעיני החולם בעצמו. אבל בהרצאותי הקודמות כבר אמרתי לכם הרבה כל כך על הסמליות שבחלומות, על מה שאנו יודעים עליה ועל הבעיות העולות ממנה, עד שאין אני צריך עוד לחזור על הדברים כאן.

הנה כי כן, זו שיטתנו לפרש חלומות. השאלה הבאה — ובדין היא נשאלת — היא זו: כלום אפשר לפרש בדרך זו את כל החלומות? השוכנתנו היא: לא, לא כל החלומות, אבל רבים כל כך, שאנו בטוחים בתועלת שבדרך זו ובנכונותה. אבל מדוע לא כל החלומות? התשובה שבידנו היום על שאלה זו עשויה ללמדנו דבר חשוב, המכניס אותנו בכבשונם של התנאים הנפשיים ליצירתם של חלומות; משום שעבודת-החלום מתבצעת כנגד גורמים של התנגדות בעלי גודל שונה, החל בהתנגדות של מה-בכך וכלה בהתנגדות שאין להכריעה, ולפחות איננו יכולים להכריעה באמצעים שבידנו היום. בעבודתנו אין אנו יכולים להתעלם מגילויי ההתנגדות הזאת. בנקודות מסויימות עולות האסוציאציות של הפאצינט בלא-היסוס, וכבר נצנוץ-המחשבה הראשון או השני מביא את ההסבר. בנקודות אחרות הוא

מתמהמה, חוכך בדעתו אם להעלות אסוציאציה, ובמקרה כזה עלינו להקיב שוב לשרשרת ארוכה של צנזורים עד שאנו מקבלים דבר־מה המסייע בידנו לרדת לעמקו של החלום. ברי, אנו סבורים בדין, כי ככל ששרשרת האסוציאציות ארוכה יותר וככל שמרובות יותר עקלקלותיה, כן חזקה יותר ההתנגדות. אנו חשים באותה ההשפעה גם בחלומות שחולמם שכחם. פעמים קרובות למדי אין הפאצינט יכול, על אף כל מאמציו, להיזכר חלום מחלומותיו. אבל לאחר שהיה לאל ידנו בקטע מעבודתנו האנאליטית לסלק קושי שעמד לשטן בדרכו של הפאצינט מבחינת יחסו לאנאליזה, חוזר פתאום ועולה החלום שנשכח. כאן גם מקומן של שתי תצפיות אחרות. קודם כל דבר שכיח ביותר הוא, שהחלום דולג תחילה על חלק מן החלום, ואחר־כך הוא מצרפו כתוספת לסיפורו עליו. עלינו לראות זאת כנסיון לשכוח אותו חלק מן החלום. למדנו מן הנסיון, כי זה החלק החשוב ביותר של החלום; אנו מניחים, כי כאן נתקלה ההודעה שהודיענו בהתנגדות גדולה יותר מבחלקים אחרים של החלום. התצפית האחרת היא שלפעמים קרובות אנו מוצאים את בעל־החלום עושה למניעת השכחה על־ידי שהוא רושם את חלומותיו בכתב מיד לאחר יקיצתו. רשאים אנו לומר לו, כי אין מועיל בכך, כי על כן תבוא ההתנגדות שהוא ביקש לכבוש בשביל לשמור את תוכן החלום, תתיק עצמה לתוך האסוציאציה שלו ותחסום את הגישה לפתירת החלום הגלוי. בנסיבות אלה אין פלא, שאישוש נוסף של ההתנגדות מדכא את האסוציאציה כליל ומאפס בדרך זו את פתירת החלום.

מכל אלה אנו למדים, כי ההתנגדות שנתקלנו בה בעבודת פשר־החלום מות היא לה בלי ספק חלק גם בעצם היווצרותם של החלומות. ואכן יכולים אנו להבדיל בין חלומות שנוצרו בלחץ התנגדות קלה לבין חלומות שלחץ זה היה בהם חזק. אבל הלחץ משתנה ממקום למקום גם באותו החלום עצמו; וזה מקור הפרצות, הקטעים המעומעמים והמבולבלים, העלולים להפסיק את רציפותו של חלום, ואפילו הוא יפה ביותר.

אבל מהיכן באה ההתנגדות וכנגד מה היא מכוונת? ההתנגדות היא סימנו המובהק של סכסוך. ברי לנו, כי כוח אחד מבקש כאן לבוא לידי ביטוי, וכנגדו פועל כוח המתקומם להתבטאות. ואוי החלום הגלוי הוא סיכומן של כל ההכרעות כעיבוי של המאבק הזה בין שתי המגמות. בנקודה אחת הצליח אחד הכוחות לאכוף מה שביקש לומר, ובנקודה אחרת הצליח הכוח המנוגד לעקור לגמרי את האינפורמציה, שהכוח הקודם התכוון למסור, או שהצליח להחליפה במשהו שאינו מגלה אף סימן ממנה. במקרים השכיחים והאפייניים ביותר לתצורת החלום מסתיים הסכסוך בפשרה, כך שהערכאה מוסרת־האינפורמציה הצליחה אמנם למסור את מבוקשה,

אבל לא בדרך שביקשה, אלא אך בצורה ממונתת ומסורסת בלבי־הכיר. כך יוצא, שאם אין החלום נותן תמונה נאמנה למחשבות־החלום, ודרושה עבודת־פתירה כדי לגשר על פני הפער שבין שני הכוחות, הרי שזה סימן להצלחתו של הגורם המתנגד, הערכאה המעכבת והמצמצמת, אשר קיומה גשתלה לנו מתפיסתנו את ההתנגדות בפתירת החלום. כל זמן שחקרנו חלומות וראינו בהם תופעות מבודדות, בלתי־תלויות בתצורות־נפש קרובות לחלום, קראנו לערכאה זו צנזור של חלומות.

יודעים אתם מכבר, כי אין צנזורה זו בחזקת מוסד מיוחד לחיי־החלום; כי הסכסוך בין שתי ערכאות הנפש, שקראנו להן — שלא כדיוק משמען — "מודחק לא־מודע" ו"מודע", שולט בכלל חיי־הנפש; וכי ההתנגדות לפתירת החלום — והיא הסימן לצנזורת־החלום — אינה אלא התנגדות שמקורה בהדחקה המפרידה בין שתי הערכאות. כן ידוע לכם, כי הסכסוך בין שתי הערכאות עשוי בתנאים מסויימים להעלות תצורות־נפש אחרות, שבדומה לחלומות תוצאה של פשרה הן. לא תדרשו ממני לחזור כאן על כל מה שנאמר במבוא לתורת הנאורויות, בשביל להרצות לפניכם מה שאנו יודעים על התנאים להיווצרותן של פשרות כאלה. עמדתם על כך, כי החלום הוא תוצר פאתולוגי, חוליה ראשונה בסדרה של תופעות הכוללת את הסימפטום ההיסטרי, את המוצג הטורדני ואת רעיון־השווא, אלא שהוא נבדל מן האחרים בהיותו בן־חלוף ובהתארעותו בתנאים, שהם חלק מן החיים התקינים. שכן עלינו לזכור יפה־יפה מה שכבר הדגיש אריסטו, כי חיי־החלום הם הדרך שבה פועל רוחנו במצב־השינה. מצב זה של שינה הוא בבחינת פרישה מחיי־החוץ הממשיים, פרישה שהיא התנאי ההכרחי להתפתחותה של פסיכוזה. העיון המעמיק ביותר בפסיכוזה זות החמורות לא יגלה לנו אף קו אחד אפייני יותר לאותו מצב פאתולוגי. אבל בפסיכויות מתגשמת הפרישה מן הממשות בשני מיני דרכים: א) על־ידי שהמודחק לא־מודע נעשה חזק במופלו, כך שהוא מכריע את המודע הכרוך אחרי הממשות, או ב) על־ידי שהאני התמרד והטיל עצמו לזרועות כוחות־היצר לא־מודעים, משום שהממשות הציקה לו עד כדי כך, שאנוס היה לעשות מעשה־יאוש זה. הפסיכוזה התמימה של החלום היא תולדה של פרישה מהעולם החיצון, פרישה מודעת־מרצון וזמנית בלבד, הנעלמת עם התחדשות היחסים עם עולם־החוץ. בשעת בידוד־עצמו של האדם הישן בשנתו מתייצבת תמורה גם בחלוקת האנרגיה הנפשית שלו; חלק מן האנרגיה הדרוש לה, שברגיל יש בו צורך בשביל לדכא את הלא־מודע, אותו יכולה הנפש לחסוך בשעת שינה, שכן אם מסתייע הלא־מודע בחירותו היחסית למטרות פעילות, נחסמת לפניו הדרך לניעות, והנטיב היחיד הפתוח לפניו הוא אותה הדרך התמימה המוליכה

לסיפוקם של מחוות-שווא. עתה עשוי איפוא להיווצר חלום; אבל קיום הצנזורה בחלום מוכיח, כי אפילו בשעת שינה נשומר עוד שיעור של התנגדות שמקורו בהדחקה.

כאן נפתח לנו פתח להשיב על השאלה, אם יש לחלום גם תפקיד, אם נועדת לו משימה מועילה כלשהי. משלושה כיוונים נשקפות הפרעות לתנאי של מנוחה ללא-גירויים, שמצבה-השינה מבקש ליצור: (א) בצורה ארעית יותר מגירויי-חוץ בשעת שינה, (ב) כך גם מאינטרסים מן היום הקודם, שאין הישן יכול להתנתק מהם, (ג) בצורה שאין מגוס ממנה מכוהם של רחשי-יצר מודחקים שלא באו על סיפוקם, האורבים לשעת-כושר לבוא לידי ביטוי. מחמת התמעטות ההדחקות בלילה גילה הסכנה, שהמנוחה המזומנת עם השינה עלולה להיפסק כל-אימת שגירוי מבחוץ או מבפנים מצליח להתקשר עם מקור יצרי לא-מודע. פרי שיתוף-פעולה כזה, תהליך השינה מאפשר לו להתגלגל בחוויה תמימה של מחזה-שווא, וכך מובטח המשך השינה. אין משום סתירה לתפקיד זה מכוח העובדה, שפעמים מעיר החלום לשעה קלה את החולם, וליקיצה מתלווית חרדה; אדרבה, סימן הוא, שהמצב נראה לשומר מסוכן מדי, עד ששוב אינו חש עצמו מסוגל לכבשו. אר-אז מתארע לעתים קרובות, שבעודנו רדומים פוקד אותנו כעין גיחות המבקש למנוע את היקיצה: אבל הרי אחרי ככלות הכל אין זה אלא חלום!

עד כאן, גבירותי ורבותי, מה שביקשתי לומר לכם על פשר החלומות, שמשמתו היא להוליכנו מן החלום הגלוי אל מחשבות-החלום החבויות. משהושגה מטרה זו מסתיים ענייננו בחלום, במידה שהדבר נוגע באנאליוה המעשית. מוסיפים אנו את הדברים שנודעו לנו בצורת חלום לשאר הודעות ששמענו מפי הפאצינט וממשיכים באנאליוה. אבל יש לנו ענין להתעכב קצת יותר על החלום; נמשכים אנו אחרי הפיתוי ללמוד את התהליך, שבו נתגלגלו מחשבות-החלום החבויות והיו לחלום גלוי. תהליך זה, אנו קוראים לו עבודת-החלום. ודאי זוכרים אתם, שתי-ארתי לכם תהליך זה תיאור מפורט כל כך בהרצאותי הקודמות, שכאן רשאי אני לצמצם את סקירתי כדי סיכום כללי ביותר.

תהליך עבודת-החלום הוא איפוא משהו חדש לגמרי ומזור, ומשום בחינה אינו דומה לדברים ידועים לנו מקודם. ניתנה לנו ממנו הצצה ראשונה לתוך תהליכים המתחוללים במערכת הלא-מודע, והראינו לדעת, שהללו נבדלים ביותר מכל מה שהיה ידוע לנו על חשיבתנו המודעת, עד שלעומת חשיבה זו נראים הם משובשים ומופלאים, ובדין כך, חשיבותו של מימצא זה גילה אחר-כך עוד עם הגילוי, שבמיבנה הסימפטומים הנאורוטיים פועלים אותם המיכאניזמים — אין אנו מעיזים לומר "תהליכי החשיבה"

— כאותם שהפכו את מחשבות-החלום החבויות ועשאו לחלום גלוי. להלן לא אוכל למנוע דרך הרצאה סכימאטית. הבה נביח, כי במקרה נפרד אחד עמדנו על כל המחשבות החבויות, העמוסות היפעלות אם במעט ואם בהרבה, מחשבות שללשונן ניתרגם לנו החלום הגלוי עם גמר פתירתו. אר-אז מזדקר לעינינו הבדל אחד, והבדל זה יוליכנו למסקנות מרחיקות. החולם הכיר את מחשבות-החלום האלה כמעט כולן, או שהוא מודה בקיומן; הוא מודה, כי חשב כך, הפעם הזאת או במקרה אחר, או שאפשר לו שחשב כך. ויש רק מחשבה יחידה אחת, שהוא נרתע מלקבלה; היא זרה לו, ואולי אף נתעבת, גם יתכן שידחה אותה בחמת-רוח נרגשת. מתחזור לנו, כי המחשבות האחרות הן חלקים של דרך חשיבה מודעת — וליתר דיוק, סמוכה-למודע, יתכן שהפאצינט חשב אותן גם בחייו-בהקיץ, גם מתקבל על הדעת, שהן קמו במוחו במשך היום הקודם. אבל המחשבה האחת ההיא שהוא דוחה, ובעצם צריך לומר — רחש יחיד זה, רק הוא לבדו בן-הלילה הוא; הוא בא מן הלא-מודע של החולם, וזה הטעם שהוא שולל את קיומו ודוחהו מעליו. מחשבה זו צריכה היתה לחכות עד להתרופפות ההדחקה בשעת-לילה בשביל להגיע לכלל ביטוי כלשהו. מכל מקום יצא הביטוי רופס, מסורס, מוסווה, ולא היינו מגלים אותו בלי עבודת-החלום. הודות לשילובו של רחש לא-מודע זה במחשבות-החלום האחרות, אלה שאין החולם סולד מהן, נתאפשר לו להצטנע ולחמוק בעד מחסום הצנזורה, ומצד אחר גרם אותו השילוב, שגם מחשבות-החלום הסמוכות-למודע ניתן להן הכוח להעסיק את חיי-הנפש גם בשעת-שינה. כי על כן אין לנו כל ספק, שאותו רחש לא-מודע הוא יוצרו האמיתי של החלום, הוא המעלה את האנרגיה הנפשית ליצירתו של החלום. רחש זה, כמוהו ככל רחש יצרי אחר, אי-אפשר לו אלא לשאוף לסיפוק עצמו; ונסיונו בפשר-החלומות גם יצא ללמדנו, כי זה משמעה של כל חלימה, בכל חלום צריך שמשאלה יצרית תתואר כמתמלאה. חסימתם הנפשית של חיי-הנפש והפרדתם מן הממשות, והנסיגה למיכאניזמים פרימיטיביים המתאפשרת בכוח חסימה זו, הן הנותנות אפשרות לסיפוק נכסף זה של היצר כחוויה שצורתה היא מחזה-שווא. בעקבות אותה הנסיגה עצמה מתגלגלים בחלום רעיונות ולובשים צורה של תמונות חזותיות — לשון אחר, מחשבות-החלום החבויות מתמחוות ומתראות.

מקטע זה של עבודת-החלום שואבים אנו אינפורמציה על כמה מן הקווים המיוחדים והמפתיעים ביותר של החלום. אני חוזר על מהלך היווצרותו של החלום. פתיחה לו היא המשאלה לישון ובעקבותיה הסחת-דעת מכוונת מן העולם החיצון. מכאן באות שתי תוצאות למנגנון הנפשי: אל"ף, האפ-שרות שעשויות לעלות בו דרכי-פעולה ישנות ופרימיטיביות יותר —

הנסיגה; בי"ת, פחיתת התנגדות ההדחקה המעיקה על הלא-מודע. כתוצאה גורם אחרון זה באה האפשרות להיווצרותו של חלום, ואותה מנצלות העילות שבגירויים פנימיים וחיצוניים, שנעשו פעילים. החלום הנוצר בדרך זו, כבר הוא גופו מבנה-פשרה הוא. יש לו תפקיד כפול. מצד אחד מכוון הוא להיות הולם את האני על-ידי שהוא מגרש את הגירויים המשבשים את השינה, וכך נמצא הוא משרת את המשאלה לישון; ומצד אחר מתיר הוא לרצח יצרי מודחק להשיג את הסיפוק האפשרי בנסיבות אלה בצורת מילוי משאלה על דרך של מחזה-שווא. אבל כל תהליך היווצרותו של החלום על-פי היתר האני הישן משועבד לתנאי של הצנזורה, המופעלת על-ידי שארית ההדחקה שעודנה ערה. אני יכול להציג את התהליך בצורה פשוטה יותר; אין הוא פשוט יותר. אבל עתה יכול אני להמשיך בתיאור עבודת-החלום.

נחזור עוד הפעם אל מחשבות-החלום החבויות. היסוד החזק ביותר שבהן הוא רחש-היצר המודחק שנוצר בהן על בסיס נוכחותם של גירויי-אקראי ובדרך העתקתם של שיירי-היום, הגם שאלה ניתן להם ביטוי ממותן ומוסווה. ככל רחש יצרי כן לוחץ גם רחש זה לסיפוק בדרך הפעולה, אלא שנתיבו לניעות הסום על-ידי המערך הפיסיוולוגי של מצב-השינה; הרחש אנוס ללכת בכיוון ההפוך של התפיסה ולומר די בסיפוקו על דרך של מחזה-שווא. כך מתגלגלת מחשבות-החלום החבויות ונעשות ללקט של תמונות חושיות וסצינות חזותיות. בדרך זו קורה במחשבות החבויות מה שבעינינו הוא חדש כל כך ומזור. נשרו מהן כל המכשירים הלשוניים המשמשים אותנו לביטוי יחסי המחשבה העדינים יותר — מלות-חיבור ומלות-יחס, שינויים של נטיות הפועל ונטיות השם — משום שאין בחלום אמצעים להבעתם, ממש כמו בלשון פרימיטיבית שאינה יודעת כללי דקדוק, ואין בה אלא חומר-גלם למחשבה, ומושגים מופשטים מיתרגמים בה בחזרה למלים הקונקרטיזות שביסודם. מה שמשתייר לאחר כל זאת עלול להיראות נטול הקשרים. השימוש הגדוש בסמלים שנעשו זרים לחשיבה המודעת בשביל לבטא בהם מושאים ותהליכים מסויימים עולה בקנה אחד גם עם הנסיגה הקמאית של המנגנון הנפשי גם עם דרישות הצנזורה.

אבל שינויים אחרים שנעשו ביסודן של מחשבות-החלום מפליגים הרבה מעבר לזה. יסודות-מחשבה שאפשר לגלות בהם נקודות של מגע כלשהו מתעבים כדי יחידות חדשות. בתהליך התגלגלותן של מחשבות בתמונות זכות לעדיפות מפורשת מחשבות, שיתכן בהן צירוף כזה, עיבוי — כאילו פועל כאן כוח כלשהו המטיל על החומר כורח של צמצום, ריכוז. כתוצאה מן העיבוי אפשר שיסוד אחד בחלום הגלוי יהיה מקביל ליסודות

מרובים במחשבות-החלום החבויות; אבל יתכן גם היפוכו של דבר, כך שיסוד אחד של מחשבות-החלום נמצא מיוצג בחלום על-ידי תמונות אחדות.

מופלא עוד יותר תהליך אחר, הוא תהליך ההתקה או היסט-הדגש, דבר המזדמן בחשיבה המודעת רק כשיבוש-מחשבה או כאמצעי לדבר-בדיחה. כי על כן הרעיונות הנפרדים במחשבות-החלום ערכם אינו שווה, אחוזים הם בשיעורים של היפעלות שעצמתם שונה, ולפי זה נערכת חשיבותם כראויים לשיעור גדול יותר או קטן יותר של ענין, בעבודת-החלום מופרדים רעיונות אלה מן ההיפעלויות הדבוקות בהם; ההיפעלויות מוסדרות לעצמן, עשויות הן להיות מותקות לצד אחר, אפשר להן להשתמר, עלולים לחול בהן שינויים, או שאפשר להן שלא להופיע בחלום כלל. חשיבות הרעיונות שנחשפו מן ההיפעלויות שבהם חוזרת בחלום כעצמה חושית שבתמונות-החלום, אבל אנו מבחינים, כי הדגש הוזה עבר מיסודות חשובים ליסודות שאינם מעלים ואינם מורידים; וכך יוצא, שדבר שגראה כי מילא תפקיד טפל במחשבות-החלום מוסט לרקעו הקדמי של החלום כעיקרו, וגם היפוכו של דבר — מה שהיה עיקר במחשבות-החלום לא ניתן לו בחלום אלא ייצוג חולף ולא-מובלט. שום חלק אחר של עבודת-החלום אינו גורם עוד בשיעור כה גדול להפיכתו של החלום למזור ובלתי-מובן בעיני החולם. ההתקה היא האמצעי הראשי לסירוסו של החלום, לגולל שמחשבות-החלום אנוסות לקבל את דינו בהשפעת הצנזורה.

לאחר שהשפעות אלו באו לידי ביטוי במחשבות-החלום הגיע החלום כמעט לידי גמר. מתגלה גם גורם נוסף, במידת-מה גורם לא-קבוע, לאחר שהחלום עלה לתודעה כמושא-שלי-תפיסה; גורם זה קרוי עיבוד שניוני, כאן נוהגים אנו בו כדרך שאנו נוהגים בכל תכני תפיסתנו — ממלאים פרצות, משלימים הקשרים ומסתכנים לפעמים קרובות בשיבושי-הבנה גסים. אבל פעילות זו, שאפשר להמשילה למעשה שיכלוף, והיא משווה לחלום לכל היותר חזות חלקלקה, שאי-אפשר לה שתהיה תואמת את תכנו האמיתי, פעילות זו עלולה גם להישמט, או לבוא לידי ביטוי בשיעור צנוע מאוד — ובמקרה זה יתחשפו לעין כל בקיעי החלום ופרצותיו. מצד אחד אסור לשכות, כי גם עבודת-החלום אינה פועלת תמיד באנרגיה שווה; לעתים קרובות למדי מקיפה היא רק נתחים מסויימים של מחשבות-החלום, ולחלקים אחרים ניתן להופיע בחלום כנתינתם, במקרים כאלה עולה הרושם, שהחולם ביצע בחלומו את הפעולות האינטלקטואליות הדקות והסבוכות ביותר, הכריע הכרעות ופתר בעיות; ובה-בשעה היו כל אלה פרי פעילותו הרוחנית התקינה, שאפשר לה שתיעשה ממש כך

ביום שלפני החלום או במשך הלילה, ואין לפעילות זו ולא-כלום עם עבודת-החלום, גם אין היא חושפת שום דבר שיש בו מן האפייני לחלומות. כן לא למותר הוא לחזור ולהטעים את הניגוד שבתוך מחשבות-החלום גופן בין רחש-היצר הלא-מודע לבין שיירי-היום. בשעה ששיירי-היום מגלים את כל הצורות השונות שבפעלינו הנפשיים, מתגשם רחש-היצר הלא-מודע תדיר כמילוי-משאלה, והוא שנעשה לכוח המניע האמיתי לתצורת החלום.

כל אלה יכולתי לומר לכם עוד לפני חמש-עשרה שנים, ואכן סבורני, כי אמנם אמרתי לכם זאת. עכשו מבקש אני ללקוט יחד את השינויים וההידושים שנוספו לנו מאז.

חוששני, כפי שכבר אמרתי לכם, שתגלו כי בסך-הכל מועטים החידושי שים, ותהיו תוהים למה גרמתי לכם להקשיב פעמיים לאותם הדברים, ולמה טרחתי אני לחזור עליהם. אבל חלפו מאז חמש-עשרה שנים, ואני מקווה, כי זו הדרך הפשוטה ביותר לחזור ולקשור את המגע אתכם. ואף גם זאת שהדברים יסודיים כל כך, וחשיבותם מכרעת כל כך להבנת הפסיכואנאליזה, עד שאולי תרצו לשמעם בשנית, ואפילו העובדה, שב-חמש-עשרה השנים כמעט שלא חלו בהם שינויים אף היא לעצמה ראוי לדעתה.

בספרות שיצאה בתקופה זו תמצאו, כמובן, הרבה חומר לאישור התי-אוריה ותיאורים מפורטים, ואין אני אומר להביא לפניכם אלא כמה דוגמאות. אגב כך יתאפשר לי גם לעמוד על קצת דברים, שכבר היו ידועים קודם. המדובר כאן בעיקר בסמליות שבחלום ובדרכים האחרות שהחלום מתגלה בהן. עכשו צאו וראו — אני מדבר על מעשה שהיה אך לפני זמן לא-רוב. אנשי הפקולטה לרפואה באוניברסיטה אמריקאית אחת סירבו להכיר בפסיכואנאליזה כמדע, וטעמם היה, שאין בה דרך להוכחה ניסויית. אותה ההשגה עצמה יכלו האנשים להשיג על האסטרונומיה; שהרי קשה ביותר לעשות ניסויים בגרמי השמיים, ואין כאן ברירה אלא להסתייע בתצפיות. ועם זאת עשו חוקרים, דווקא בווינה, ניסויים ראשוני-נים לבדיקת הסמליות כדרך שאנו גורסים אותה. בשנת 1912 גילה ד"ר שרן, שאם משיאים לסובייקטים בהיפנוט עמוק הוראות לחלום בעסקי-מין, אוי עולה בחלום שנתעורר בדרך זו החומר המיני כשהוא מוחלף בסמלים הידועים לנו. למשל: משיאים לאשה לחלום על מגע מיני עם ידידה שלה. בחלומה מופיעה אותה ידידה ובידה מזוודה, ועליה מוד-פקת תווית "לגברות בלבד". ניסויים מרשימים עוד יותר עשו בטל-היים והארטמן, בשנת 1924, בעבודת-מחקר בנגועי מחלה הקרויה פסיכוזה של קורסאקוב. הם סיפרו לפאציניטים סיפורי-מין

גסי-תוכן ורשמו את הסירוסים מפי החולים שנדרשו לחזור על הסיפורים ששמעו. שוב עלו כאן הסמלים הידועים לנו לאיברי-המין ולמשגל, ובין השאר, סמל חדר-המדרגות, שבדין מעירים עליו המחברים, שלעולם אי-אפשר להשיג סמל זה במשאלה מודעת לסירופם. *disturb* *And* בסדרה מעניינת מאוד של ניסויים הראה ה' זילבר, כי יכול אתה לתפוס את עבודת-החלום "בשעה-מעשה" ממש — בעצם הפיכתה ממחשבות מופשטות לתמונות חזותיות. זילבר, שניסה לכפות על עצמו עבודה אינטלקטואלית במצבים של עייפות ורדימות, מחשבתו היתה נעלמת לפעמים קרובות, ותחתיה באה חזיה, שלא היה ספק, כי היא תחליף למחשבה.

והנה משל פשוט לדבר. אני חושב, אומר זילבר, שעלי לתקן קטע מחוספס במאמר. וזו ההזיה: רואה אני את עצמי מתקצע בקיע-עץ. לעתים קרובות התרחש בניסויים אלה, שתוכן החזיה היה לא המחשבה שבה עסק, אלא מצבו הסובייקטיבי שלו בשעה שעשה את המאמץ — המצב במקום המושא — וזילבר מתאר זאת כ"תופעה תיפקודית". משל ימחיש לכם מיד את כוונתו. הוא מתאמץ להשוות זו לזו את השקפותיהם של שני פילוסופים בבעיה מסוימת. אבל במצב ניסוי-לא-נים שלו חמקה ממנו שוב ושוב אחת ההשקפות האלה, עד שלסוף באה לו הזיה, שהוא מבקש אינפורמציה ממזכיר נרגן רכון על שולחן; הלה התעלם ממנו תחילה, ואחר-כך תלה בו מבט זעום וסרבני. מתקבל על הדעת, כי מעצם התנאים שבהם נעשו הניסויים מתפרשת העובדה, שהחזיה שעלתה בדרך כפויה זו היתה לעתים כה קרובות תוצאה של הסתכלות-בתוכו של החוקר.

נשתהה עוד על הסמלים. קצת סמלים היינו סבורים שהיכרנום, ואף-על-פי-כן הטרידה אותנו המחשבה, שלא יכולנו להסביר, היאך נתייחד לסמל זה משמע זה ולא אחר. בדלית-ברירה רצויות היו לנו במקרים כאלה הוכחות ממקורות אחרים, כגון מן הפילולוגיה, הפולקלור, המי-תולוגיה, צורות הפולחן. דוגמה ממין זה הוא סמל המעיל. אמרנו, כי בחלומותיה של אשה בא המעיל לקמל גבר. מקווה אני, שתעשה בכם רושם האינפורמציה שקיבלנו בשנת 1920 מאת ת'רייק: "בטקס נישואין עתיק מאוד אצל הפדוויים מכסה החתן את הכלה בלבוש מיוחד הקרוי 'צבאא' ואומר לה אגב כך דברי-פולחן אלה: 'מהיום לא יכסך איש מלבדיי'." (מובא אצל רוברט אייזלר, *Weltmantel und Himmelszelt*) מצאנו גם סמלים רבים חדשים, ולפחות על שנים מהם מבקש אני לספר לכם. לפי אברהם מסמל עכביש בחלום את האם, אבל זו האם הפאלית שאדם מפחד מפניה, כך שהפחד מפני העכביש מבטא את

פחד גילוי ערוות האם ואת אימת איבר-המין הנקבי. מן-הסתם אתם יודעים, כי היציר המיתולוגי של ראש-המדוזה, עקבותיו מוליכים אל אותו המוטיב של פחד-הסירוס. הסמל האחר שאני מבקש להעלותו לפניכם הוא סמל הגשר, אשר פן נצי הסבירו בשנים 1921 ו-1922. תחילה היה משמעו איבר-הזכרות המחבר בזיווג המיני את שני ההורים, אבל לימים התפתחו ממנו משמעים אחרים, גזורים מאותו משמע ראשון. כיוון שהודות לאיבר-הזכרות יכול אדם לצאת לאוויר העולם ממי-השפיר, נעשה הגשר לסמל החצייה מהעולם האחר (הוא המצב-שקודם-לידה, רחם האם) אל העולם הזה (החיים), וכיוון שהאדם מדמיין גם את המוות כשיבה אל רחם-האם (לתוך המים), לובש גשר גם את משמע ההולכה אל המוות; ואחרון-אחרון, במרחק גדול עוד יותר מן המשמעות המקורית מסמל הגשר כל מיני מעבר ושינוי-מצב. מכאן מסתבר גם דרכה של אשה שלא כבשה את משאלתה להיות גבר, שהיא רואה בחלומה לעתים קרובות כל כך גשרים קצרים מכדי להגיע בהם לגדה האחרת.

בתוכן הגלוי של החלומות עולות לעתים קרובות למדי תמונות וסימני-אציות המזכירות מוטיבים שאנו מכירים מבדיאות, אגדות ומיתוסים. פתירתם של חלומות כאלה זורעת איפוא אור על האינטרסים המקוריים שיצרו את המוטיבים האלה, אבל אגב כך אסור לנו, כמובן, לשכוח את שינוי המשמע שחל במרוצת הזמן בחומר הזה, רשאים אנו לומר, כי עבודת הפתירה שלנו חושפת את חומר-הגלם, שפעמים קרובות למדי טיבו מיני במובן הרחב ביותר, אבל בעיבודים מאוחרים יותר נמצאו לו שימושים שונים ביותר. חוקרים בעלי מגמה לא-אנאלית נוהגים לבוא עלינו בטרוניה, שאנו גוזרים הסתעפויות מסוג זה, כאילו ביקשנו לשלול כל מה שנבנה במרוצת הימים על הבסיס המקורי, או לזלזל בערכו. אף-על-פי-כן מאלפים גילויים כאלה ויש בהם ענין. הוא הדין בגזירת עקבות מוצאם של מוטיבים מסוימים באמנויות הפלאסטיות, כדרך שעשה, למשל, י' אייזלר (1919), שבהתחקותו אחרי רמזים בחלומות פאציניטים שלו פירש פירוש אנאליטי את תמונת משחקו של העלם בנער קטן שבפסל הרמס של פראקסיטלס. זאת ועוד, איני יכול שלא לציין, כמה שכיחים המקרים, שמפתירתם של חלומות נזרע אור בייחוד על מוטיבים מיתולוגיים. כך, למשל, אפשר להכיר באגדת הלאבירינתוס תיאור של לידה אנאלית; פיתולי הקבילים הם המעיים, וחוט-אריאדנה הוא חבל-הטבור. עיון מעמיק גילה לנו יותר ויותר מסודות דרכי-הפשר של עבודת-החלום — חומר רבי-קסם, שאולי אין להגיע למיצויו כלל; גם מזה אביא לפניכם דוגמאות אחדות. למשל: תכיפותם של דברים באה לידי ייצוג בחלומות על-ידי חזרתם והישנותם. הנה חלומה המופלא של נערה צעירה. היא

רואה את עצמה בחלומה נכנסת לתוך אולם גדול ומוצאת בו אדם יושב בכיסא, והתמונה הזאת חוזרת שש פעמים, שמונה פעמים ואף יותר, אלא שבכל תמונה אדם זה הוא אביה. קל לעמוד על פירושו של הדבר בגלותו מתוך הפרטים המתלווים לפתירה, כי אולם זה סימל את רחם-האם, כך נעשה החלום שווה-ערך להויה הידועה לנו יפה אצל הנערה לפגוש את אביה כבר בחייה בתוך הרחם, בשעה שבא לבקר בו בימי הרינונה של אמה. אל תביך אתכם העובדה, שדברים מתהפכים בחלום, וכניסת האב מותקת בו על הנערה גופה; אגב, דבר זה יש לו עוד משמעות מיוחדת לעצמה. התכלותה של דמות האב עשויה לבטא רק את העובדה, שהחת-רחשות האמורה חורה פעמים רבות, ובעצם עלינו גם להודות, כי אין החלום מוסיף הרבה משל עצמו בהביעו את המושג תכיפות על-ידי הערמה*. לא היה כאן לחלום צורך אלא לחזור למשמע המקורי של המלה Häufigkeit, שבימינו פירושה חזרה של זמן, אבל היא גזורה ממלה שמשמעה אגירה בחלל. אבל הרי זה כללו של דבר, שבכל מקום שבגדר האפשר מחליפה עבודת-החלום את יחסי-הזמן ביחסי-שטח ומציגה אותם בתורת כאלה. יכול אדם לראות בחלומה, למשל, מעמד אנשים שבעיניו הם קטנים ורחוקים זה מזה, כאילו ראם בעד קציה ההפוך של משקפת-אופרה. הקטנות וריחוק-המקום, כאן יש להם אותה המשמעות — מרומז ריחוק הזמן, ומן החלום מתדרש, כי המעשה היה בעבר רחוק, ועוד זאת. אולי נזכרים אתם מה שכבר אמרתי לכם בהרצאות קודמות, גם הדגמתי במשלים, כי לצרכי פשר-החלומות למדנו להשתמש בקווים סורמליים צרופים של החלום הגלוי — כלומר, להחליפם בתוכן לקוח ממחשבות-החלום החבויות. כפי שכבר ידוע לכם, יש תקשר זחה לכל החלומות הנחלמים באותו הלילה, אבל אין זה דבר לא-מעלה ולא-מוריד, אם באים חלומות אלה לחולמם ברצף אחד, או שהם מתחלקים לו לקטעים אחדים, ומה מנינם. מספר החלקים האלה מקביל לעתים קרובות למספר דומה של נקודות-מרכז בתצורת מבניהן של מחשבות-החלום החבויות, או לזרמים הנאבקים זה עם זה בחיי נפשו של החולם, ולכל מרכז, או זרם, ניתן ביטוי מכריע, גם אם אינו בלבדי, בחלק מחלקי החלום. חלום-מבוא ניתן וחלום עיקרי ארוך אחריו, לפעמים קרובות ויחס שביניהם הוא כיחס שבין משפט-נאי למשפט מותנה, ודוגמה ברורה מאוד לדבר זה יכולים אתם למצוא בהרצאותי הישנות. חלום שהחולם מתאר אותו כ"מובלע" בצורה כלשהי מקביל באמת למשפט-זיקה במחשבות-החלום.

* שתי המלים Häufigkeit ו- Häufung גזורות מן השם Haufen, ערימה, צובר. (הערת המחרגם)

פראנץ אלכסנדר הראה (1925) במחקר על יוגי-חלומות, כי לעתים קרובות למדי יש ששני חלומות בלילה אחד מתחלקים כך בביצועה של מטלת החלום, שביחד הם יוצרים את מילוי המשאלה בשני שלבים, דבר שאינו מתבצע בכל חלום בנפרד. נניח, דרך משל, כי תכנו של מילוי-המשאלה הוא מעשה אסור כלשהו ביחס לאדם מסוים. במקרה כזה מופיע האדם בחלום הראשון ללא-הסוואה, אבל הפעולה מסתמלת בו ברמזיה בלבד. לא כן החלום השני; בו מופיעה הפעולה לא-מחופשת, אבל האדם אין להכירו כאן, או שתחתיו בא אחר, שמצד התוכן אינו מעלה ואינו מוריד. והרי עושה בנו שילוב כזה ממש רושם של מעשה-העצמה, יחס אחר ודומה בין שני החלקים של זוג חלומות מתגלה בשעה שחלום אחד מראה את הענישה, והחלום האחר — את מילוי משאלת-החטא. והרי זה כאומר: אם גטלת עליך את העונש, רשאי אתה להורות היתר לעצמך לעשות את המעשה האסור.

איני יכול להשהותכם עוד על מימצאים קטנים דומים, גם לא על הדינאים הנוגעים בשימוש בפשר-החלומות לצרכי העבודה האנאליטית. משער אני, כי רוחכם קצרה לשמוע, מה שינויים נתחוללו בהשקפותינו הבסיסיות על מהותו של החלום ומשמעותו. כבר הזהרתים, כי מן הבחינה הזאת יש לי אך מעט להודיעכם. הנקודה שהיתה שנויה ביותר במחלוקת בכל התיאוריה היתה הסברה, כי כל החלומות הם בגדר מילוי-משאלה. רשאי אני, כמדומני, לומר, כי כבר בהרצאותי הקודמות השיבותי על הטענה הבלתי-נמנעת, והחוזרת ונשנית תמיד מפי הדיוטות, שהרי שכיחים מאד חלומות-חרדה. חילקנו את החלומות לחלומות-משאלה, חלומות-חרדה וחלומות-ענישה, ובכך קיימנו את תוקף התיאוריה שלנו.

גם חלומות-ענישה הם בגדר חלומות של מילוי-משאלה, אך לא של משאלות רחשי-היצר, אלא של הערכאה המופקדת על הביקורת, הצנזורה והענישה בחיי-הנפש. כאשר לפנינו חלום-ענישה צרוף, יכולים אנו בדרך של פעולה לא-מסובכת של המחשבה לשעתק את חלום-המשאלה, אשר חלום-הענישה היה בחזקת תשובה נכונה עליו, תשובה שנתחלפה בחלום הגלוי על-ידי ביטוי הענישה הזאת. ידוע לכם, גבירותי ורבותי, כי חקר החלומות היה המקור הראשון שנסתייעו בו בהבנת הנאורוות, ולכן יהיה טבעי הדבר בעיניכם, שידיעתנו את הנאורוות השפיעה אחר-כך על תפיסתנו את החלום. כפי שעוד תשמעו, נאלצנו להניח את קיומה של ערכאה מיוחדת בחיי-הנפש לביקורת ולהטלת איסורים, ואנו קראנו לה שם האני העליון, ומאחר שבאנו לכלל הכרה, כי גם הצנזורה של חלומות היא פעולתה של ערכאה זו, התחלנו לתת את הדעת ביתר קפידה גם על חלקו של האני העליון בעיצובם של חלומות.

רק שתי פירכות רציניות נתעוררו על התיאוריה, שלפיה החלום הוא מילוי-משאלה; בירורן הבהיר דברים רבים, ואף-על-פי-כן עדיין לא נתיישבו ספקותינו במלואם. קושי ראשון מקורו בעובדה, שאנשים שעבר עליהם זעזוע, טראומה נפשית חמורה — כדרך שהיתה שכיחה מאוד במלחמה, או כדוגמת הזעזוע שמתנמקת בו היסטריה טראומטית — חלו-מותיהם של אנשים אלה מחזירים אותם ברגיל אל המצב הטראומטי. אבל על פי הנחותינו על תפקידו של החלום אין הדבר צריך להיות כך. איזהו רחש-המשאלה העשוי לבוא על סיפוקו בדרך זו של שיבה אל החוויה הטראומטית המצערת? אתמהה. בעובדה השניה נתקלים אנו כמעט יום-יום בעבודתנו האנאליטית, ואין ההשגה המשתמעת ממנה רבת-משקל כתמיהה הקודמת. כידוע לכם, אחד מתפקידי הפסיכואנאליזה הוא להסיר את צעיף השיכחון המליט את שנות הילדות הראשונות ולהשיב לזכרון מודע את ביטויי חיי-המין הילדיים מאותן שנות-שחרית. אך מסתבר, כי אותן חוויות-מין ראשונות של הילד קשורות ברישומים מכאיבים של חרדה, איסורים, אכזבות וענישה; יכולים אנו להבין את העובדה, שרישומים אלה הודחקו, אך מתעוררות פליאות, שיש לאותן חוויות גישה כה נרחבת לחיי-החלום, שצומחת מהן המתכונת לחויות-חלום רבות כל כך, ושחלומות אלה שופעים חזרות כה מרובות על אותן הסצינות משחר-הילדות ורמזים לחזרות אלו. שהרי דומה, כי קשה להעלות בקנה אחד את הצביון המצער של חוויות אלו מזה ואת מגמתה של עבודת-החלום למלא משאלה מזה. אבל יתכן, כי במקרה זה מתגזמת הפירכה בעינינו. שהרי דבוקות באותן החוויות האינפאנטיליות גופן כל המשאלות הבלתי-חולפות של הרחשים שלא באו על סיפוקם, רחשים שלאורך כל חיי האדם זורמת מהם האנרגיה לעיצובם של חלומות, אלה הרחשים שאין ספק, כי רשאים אנו לזקוף על חשבון הסתערותם האדירה גם את החומר שאפשר לו שיתגלה מתוך חוויות שגרמו צער בעבר. ומצד אחר, הדרך שבה משתחזר חומר זה מוכיחה בעליל את קיומו של המאמץ שעושה עבודת-החלום מתוך מגמה לשלול את הצער על-ידי סירוסם של הרחשים ההם ועל-ידי הפיכת האכזבה לגישומה של משאלה. לא כן נאורוות טראומטיות; הללו סוסן תדיר שהן מבשילות חרדה. אל לנו, לדעתי, לחשוש אלא להודות, כי כאן נבשל תפקידו של החלום. איני רוצה להסתמך על המקובל לומר, כי היוצא-מן-הכלל בא ללמד על הכלל; התבונה שבאמירה זו מפוקפקת למדי בעיני. אך ודאי אין הכלל מתבטל משום היוצא ממנו. אם נבדוד, לצרכי המחקר, פעולה נפשית נפרדת אחת דוגמת החלימה ממכלול המנגנון הנפשי, יתאפשר לנו בדרך זו לחשוף את החוקים המיוחדים לה; ובהתזירנו אותה שוב לתוך המערך הכללי.

אסור לנו לתמוה לכשנגלה, כי תוצאות אלו נתערפלו או נפגמו בגלל ההתנגשות עם כוחות אחרים. אנו אומרים, כי החלום הוא בחזקת מילוי-משאלה; אבל אם תרצו להביא במנין את ההשגות האחרונות, הרי שתוסיפו גם אז לומר, כי החלום הוא נסיון למלא משאלה. מי שמוסגל להעריך את הדינמיקה של הנפש כהלכתה לא יניח לעולם, כי בכך אמרתם דבר-מה שונה מזה. בנסיבות מיוחדות מסוגל החלום להוציא לפועל את כוונתו רק בצורה בלתי-מושלמת ביותר, או שעליו לוותר לגמרי על כוונתו; מקום בראש המכשולים האלה שלפני תפקיד החלימה תופסת, כנראה, ההקבעה הלא-מודעת לטראומה. בשעה שהאדם הישן מחויב לחלום — משום שהפגת ההדחקה בלילה מאפשרת ללחץ העולה של ההקבעה להי-עשות פעיל — נכשל התפקיד של עבודת-החלום שלו, שהיתה מבקשת להביא לטראנספורמציה של עקבות-הזכרון מן המאורע הטראומטי ולה-פוך אותם למילוי-משאלה. בנסיבות אלה יש שתידוד שנתו של אדם, שהוא מוותר על השינה מפחד כשלוננו של תפקיד החלימה. בנאורוזה טראומטית מתגלה לנו כאן מקרה קיצוני; אבל אנו חייבים להודות, כי גם חוויות-ילדות טיבן טראומטי, ואף לנו לתמוה, שגם בנסיבות אחרות עלולות להיווצר הפרעות קלות-ערך יותר של פעולת החלימה.

ההרצאה השלושים

החלום והאוקולטיזם

גבירותי ורבותי! נלך היום בשביל צר, העשוי בכל זאת להובילנו לקראת גוף נרחב. לא תפתיעכם מן הסתם הבשורה, שאני אומר לדבר על היחס שבין חלומות לאוקולטיזם. אכן, לפעמים קרובות ראו את החלומות כשער לעולם המיסטיקה, ואפילו בימינו הם בעיני רבים כתופעה אוקולטית; ואף אנו שעשינו את החלומות מושא לבדיקה מדעית, אין אנו חולקים על כך, כי יש חוט או שני חוטים הקושרים את החלום לאותם דברים מעורפלים. מיסטיקה, אוקולטיזם, מלים אלו מה משמען? אין אתם צריכים לצפות, שאנסה להגדיר תחומים אלה, שגבולותיהם מטושטשים. בדרך כלל ובצורה סתמית יודעים כולנו את המשתמע לנו ממלים אלו. רומזות הן למין עולם "אחר", שמעבר לעולם ששולטים בו חוקים ברורים וקבועים במסמרות, כפי שהמדע מתארו לנו.

מבוא לפסיכואנאליזה — סדרה חדשה של הרצאות

האוקולטיזם טוען לקיומם הממשי של אותם הדברים "בשמים ובארץ... שנפלאו מדעת חכמינו". הבה נסיף, שאין אנו חייבים לראות את עצמנו כבולים בצרות-המוחין של אסכולות הפילוסופיה האקדמית; אנו מוכנים ומוזמנים להאמין בדברים שמקרבים לשכלנו.

מציעים אנו לנהוג בדברים אלה כדרך שאנו נוהגים בכל חומר מדעי אחר: תחילה נקבע, אם אפשר להוכיח את קיומם של דברים כאלה ואני — אבל רק במקרה שאין להטיל ספק בעובדתיותם — נתאמץ להסבירם. אך ברור, כי כבר החלטה זו שלנו גורמת לנו קשיים אינטלקטואליים, פסיכולוגיים והיסטוריים. שונה הדבר כאן מכל מקרה אחר, שאנו פותחים בבדיקתו.

קודם כל הפירכה האינטלקטואלית. ברשותכם אסביר את כוונתי בצורה מגושמת וברורה-ממילא. הבה נניח, כי המדובר במבנה החמרים שבבטן האדמה. כנודע, אין בידנו כל ידיעה בטוחה על כך, אבל אנו משערים, כי אלו מתכות כבדות במצב מלופן. עתה, נניח, בא אלינו סלוגי ובפיו סברה, כי פנים כדור-הארץ הוא מים רוויים חומצה פחמנית. כלומר, מין מי-סודה. מן-הסתם נשיב לו, כי אין דבר זה מתקבל על הדעת כלל וכלל, כי מה שהוא אומר סותר את כל ציפיותינו ומתעלם מכל נקודות-האחיזה למה שאנו יודעים, ושמתוכן באנו לאותה השערת-המתכות. אף-על-פי-כן אין הדבר בגדר הנמנעות, ואם יבוא מי ויראה לנו דרך לבחון את-השערת מי-הסודה, נלך בלא-ערר אחריו. ועכשו, נניח, בא פלמוני וטוען בכל כובד-הראש, כי בטן האדמה מלאה ריבת-מימרה! כאן תהיה תגובתנו שונה לגמרי. נאמר לעצמנו, כי אין ריבה מופיעה בטבע כלל, כי היא מרקחת מעשה ידי-אדם, שלא לדבר על כך, כי תנאי קודם לקיומו של חומר זה הוא מציאותם של עצי-פרי ופירותיהם, ונבצר מבינתנו לתפוס, היאך יתקמו לנו בבטן האדמה צמחים ואמנות-הרקיעה של האדם. התור-צאה מהשגות אינטלקטואליות אלו תביאנו לידי הסתת הענין שלנו גופו; במקום לפתוח בחקירות, אם אמנם מורכבת בטן האדמה מריבת-מימרה, נעזר את השאלה, מיהו ומהו אותו פלמוני, שיכול לבוא לכלל סברה כזאת, ולכל המרובה נשאל את פיו, מניין לו זאת. המיסכן שעשה את התגלית של תורת-הריבה ייעלב מאוד ויטען כנגדנו, שאנו מסרבים לבדוק בדיקה אובייקטיבית את הסברה שלו מטעמים, שבעינינו הם בגדר משפט קדום מדעי שלנו. אבל מטענתו זו לא תצמח לו כל תועלת. חשים אנו, שלא תמיד יש משום פסול במשפטים קדומים, שפעמים הם מוצדקים ואף מועילים, הואיל והם חוסכים מעמנו מאמץ חסר-תכלית. אכן, מש-פטים קדומים כאלה אינם אלא מסקנות של גזירה שווה מכוחם של שיקולים אחרים מבוססים פיאית.

60124516